

Sandra Malinowska
Uniwersytet Szczeciński

WYBRANE ASPEKTY ODBYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI PRZEZ OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Wprowadzenie

Problematyce niepełnosprawności w dobie współczesnej poświęca się wiele uwagi, przede wszystkim za pośrednictwem środków masowego przekazu. Jedną z kwestii, które w ostatnim czasie stanowią przedmiot szerokiej debaty publicznej, stanowi osadzanie w zakładach karnych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Aspekt ten jest poruszany również przez Rzecznika Praw Obywatelskich, który podejmuje działania mające na celu zweryfikowanie nie tylko sytuacji penitencjarnej tej kategorii osadzonych, dotyczącej między innymi zapewnienia im bezpieczeństwa i sprostania ich określonym potrzebom, lecz także ustalenia samej zasadności umieszczenia w jednostce penitencjarnej. Jednym z przykładów tej inicjatywy było podjęcie w drugiej połowie 2015 roku weryfikacji przez pracowników Biura RPO sytuacji stu osadzonych z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną, którzy przebywali w trzydziestu sześciu placówkach penitencjarnych¹. Działania te ukazały, że wśród przeanalizowanych przypadków zdarzały się osoby, które „prawdopodobnie nie powinny nigdy znaleźć się w więzieniu”², jak również takie, które mogą odbywać zasądzoną karę „tylko pod opieką specjalistów, korzystając z programów terapeutycznych, w warunkach zapewniających bezpieczeństwo zarówno im, jak i współosadzonym oraz funkcjonariuszom”³. Niewątpliwie zatem problematyka ta jest zarówno bardzo istotna, jak i aktualna w ujęciu społecznym. Z uwagi na to w niniejszej pracy podjęta zostanie próba ukazania wy-

---

¹ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Niepełnosprawni intelektualnie lub psychicznie w jednostkach penitencjarnych. Problem systemowy. Materiały szczegółowe dotyczące sytuacji więźniów niepełnosprawnych intelektualnie lub psychicznie w jednostkach penitencjarnych*, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Konferencja%20prasowa%20RPO%202%20marca%202016%20-%20informacje%20dodatkowe.pdf> [21.09.2017].

² Ibidem.

³ Ibidem.

branych aspektów sytuacji penitencjarnej osób z niepełnosprawnością intelektualną na obszarze terytorialnym Polski. Celem analizy jest nie tylko ukazanie zmian w zakresie postrzegania tej kategorii osadzonych na przestrzeni lat, lecz także podkreślenie konieczności podejmowania wobec nich adekwatnych oddziaływań penitencyjnych.

1. Ewolucja postrzegania niepełnosprawnych intelektualnie w polskim systemie penitencyjnym

Podjmując rozważania we wskazanym obszarze tematycznym, konieczne jest zdefiniowanie kluczowego pojęcia, jakim jest niepełnosprawność intelektualna (upośledzenie umysłowe). Zgodnie z zapisami Międzynarodowej Klasyfikacji Uszkodzeń, Niepełnosprawności i Upośledzeń (ICD-10), rzeczony pojęcie definiowane jest jako zahamowany bądź też niepełny rozwój umysłowy, który wyraża się między innymi w upośledzeniu umiejętności pojawiających się w okresie rozwojowym i stanowiących o ogólnym poziomie inteligencji, to znaczy w zakresie umiejętności społecznych, poznawczych, mowy i motorycznych⁴. Nadmienić należy, że w powszechnie uznawanej klasyfikacji DSM-V niepełnosprawność intelektualna została ujęta wśród zaburzeń neurorozwojowych. Kryteria te „zalecają testowanie współczynnika inteligencji z jednoczesnym uwzględnieniem deficytów w funkcjonowaniu adaptacyjnym, ponieważ to one wpływają na osobistą niezależność i społeczną odpowiedzialność jednostki oraz w znacznym stopniu odpowiadają za problemy z wypełnianiem standardów rozwojowych i socjokulturowych”⁵.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną borykają się zatem z różnorodnymi ograniczeniami, których nasilenie uzależnione jest od stopnia upośledzenia umysłowego: lekkiego, umiarkowanego, znacznego bądź głębokiego. Ze względu na przedmiot niniejszych rozważań wśród dysfunkcji dotyczących jednostki z tego typu niepełnosprawnością wskazać należy przede wszystkim zaburzenia w dwóch sferach: społecznej oraz emocjonalno-motywacyjnej. Pierwsza z nich w szczególności dotyczy trudności w adekwatnym sprośtaniu określonym rolom i funkcjom społecznym, a także niemożności przeciwstawiania się negatywnym oddziaływaniom otaczającego środowiska. Zaburzenia w drugiej ze wskazanych płaszczyzn cechują się między innymi ograniczeniami w zakresie uczuć wyższych, kontroli nad impulsami, popędami, a także emocjami. Liczne trudności wiążące się z upośledzeniem umysłowym wskazywane są jako sprzyjające przestępczości wśród tej grupy społecznej⁶.

W początkowym okresie kształtowania się polskiego systemu penitencyjnego (po 1918 roku) nie uznano za konieczne tworzenia specjalnych zakładów karnych czy też oddziałów przeznaczonych dla osadzonych z niepełnosprawnością (również intelektualną).

⁴ R.J. Kijak, *Niepełnosprawność intelektualna. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa 2013, s. 18.

⁵ *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniach sądowych i przed innymi organami*, red. M. Zima-Parjaszewska, Warszawa 2015, s. 22.

⁶ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencyjna*, Warszawa 2003, s. 208–210.

Pierwsze zmiany nastąpiły na skutek międzynarodowych kongresów penitencjarnych, podczas których postulowano dostosowanie warunków odbywania kary pozbawienia wolności do potrzeb osobowych osadzonych⁷.

Istotna zmiana w postrzeganiu sytuacji i potrzeb skazanych z upośledzeniem umysłowym nastąpiła pod koniec trzeciej dekady XX wieku. Wówczas to polski system penitencjarny obejmował dualistyczny podział więzień, na które składały się te typu zwykłego oraz specjalnego. Druga ze wskazanych kategorii obejmowała między innymi zakłady o charakterze resocjalizacyjnym dla skazanych niezdeprawowanych bądź też nieznacznie zdeprawowanych. Wśród tego rodzaju jednostek penitencjarnych wyodrębnione zostały zakłady lecznicze⁸.

Następnym ważnym etapem mającym wpływ na kształtowanie się sytuacji penitencjarnej osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz chorych psychicznie było opublikowanie w 1958 roku wyników badań, które zostały zlecone przez centralną administrację penitencjarną. Ukazały one między innymi, że dla grupy osadzonych z niepełnosprawnością intelektualną niezbędne jest utworzenie specjalistycznych zakładów typu ośrodkowego. Miejsca te miało cechować zatrudnienie wykwalifikowanego personelu, umożliwianie osadzonym przysposobienia zawodowego oraz ogólnego, a także udzielanie im odpowiedniego wsparcia w okresie postpenitencjarnym⁹. Niewątpliwie cenną modyfikacją było zatrudnienie wykwalifikowanej kadry, z piśmiennictwa bowiem dowiadujemy się, że polskie więzennictwo z chwilą powstania i w pierwszych latach funkcjonowania nie dysponowało pracownikami odpowiednio przygotowanymi do podjęcia tak trudnej i odpowiedzialnej profesji, za jaką z pewnością uznać można służbę więzienną¹⁰.

Wszystkie postulowane i wskazane powyżej zmiany podejścia do więźniów z niepełnosprawnością intelektualną wdrażano etapowo na przestrzeni lat. Rozpoczęto od ustalenia możliwie najkorzystniejszych metod, a także form oddziaływania leczniczo-wychowawczego. Następny etap dotyczył kierowania skazanych, dotkniętych między innymi oligofrenią, do zakładów z przeznaczeniem dla osadzonych z deficytami w sferze psychicznej. Trzecia faza, której podwaliny stanowiła koncepcja odrębnego wykonywania kary w przypadku wielokrotnych recydywistów, przyjmowała, że tworzenie oddzielnych placówek w efekcie finalnym sprzyjać będzie stosowaniu zindywidualizowanych działań resocjalizacyjnych. We wspomnianych jednostkach penitencjarnych uwzględniono również oddziały wewnętrzne dla skazanych, wobec których zaistniała potrzeba zastosowania specjalistycznych środków leczniczo-wychowawczych. Ostatni z omawianych etapów wiązał się z tworzeniem

---

⁷ K. Pawlak, *Więzienia dla niepełnosprawnych fizycznie i psychicznie w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, red. B. Skafiriak, Kraków 2007, s. 55–56.

⁸ Ibidem, s. 56.

⁹ M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi niepełnoprawnymi psychicznie*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI. I Polski Kongres Penitencjarny zorganizowany przy współpracy Wydziału Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości Karnej Organizacji Narodów Zjednoczonych*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa 1996, s. 460.

¹⁰ J. Pomiankiewicz, *Dzieje więzienia w Chełmie*, Chełm 2011, s. 51.

w zakładach karnych oddziałów specjalnych, które przeznaczone były dla osadzonych borykających się z niepełnosprawnością intelektualną¹¹.

M. Gordon zaznacza, że model odrębnego traktowania skazanych z niepełnosprawnością intelektualną, który jest realizowany obecnie, stanowi wynik dłużejletnich doświadczeń o charakterze praktycznym. Zakłada on w szczególności potrzebę kierowania tych skazanych do zakładów stosujących szczególne środki leczniczo-wychowawcze, które organizowane są w formie oddziałów w zakładach karnych lub też aresztach śledczych. W tego rodzaju oddziałach specjalnych zatrudnia się wykwalifikowaną kadrę specjalistyczną, którą stanowią przede wszystkim lekarze psychiatry, psycholodzy, pedagogzy i instruktorzy terapii zajęciowej. Omawiany model zakłada także odstępstwa od przewidzianego regulaminem sposobu wykonywania kary wobec skazanych odrębnie traktowanych, co uzasadnia się przede wszystkim uznaniem ich niepełnosprawności. W tego rodzaju oddziałach przyjmuje się koncepcję kompleksowego traktowania skazanych z niepełnosprawnością intelektualną, która przejawia się w ich rehabilitacji w zakresie zdrowotnym i społecznym, a proces resocjalizacyjny występuje w postaci działalności o charakterze leczniczo-wychowawczym¹².

Mając na uwadze powyższe, warto zauważyć, że system penitencjarny wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną podlega ciągłej ewolucji. Podkreślić jednak należy, że zagadnienie to wymaga systematycznego poszerzania metod i form pomocy osadzonym borykającym się z tego rodzaju niepełnosprawnością.

2. Niepełnosprawność intelektualna a odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym

Zgodnie ze wskazaniem *Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy (ze zmianami)* kara pozbawienia wolności wykonywana jest w trzech systemach: programowego oddziaływania, terapeutycznym oraz zwykłym. Wskazanie trzech możliwych systemów wykonywania kary pozbawienia wolności opiera się na założeniu, że oddziaływanie na osoby pozbawione wolności osiągnie zamierzony efekt tylko wtedy, gdy po poznaniu i dotarciu do czynników kryminogennych oraz dokonaniu diagnozy zostanie dobrany właściwy system wykonywania kary, a także odpowiednie środki oddziaływania¹³.

W celu zapewnienia osadzonym warunków niezbędnych do funkcjonowania w zakładzie karnym dokonuje się ich klasyfikacji. Kryteriami brany pod uwagę podczas podziału są w szczególności: wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność lub nieumyślność czynu, a także stan zdrowia fizycznego i psychicznego. Podstawę dokonania tego rodzaju klasyfikacji stanowią w szczególności badania osobopoznawcze¹⁴.

¹¹ M. Kalaman, M. Kalaman, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób niepełnosprawnych psychicznie i fizycznie w polskim więziennictwie w przeszłości i obecnie*, „Zeszyty Pedagogiczno- Medyczne” 2012, t. 18, s. 135–137.

¹² M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi...*, op.cit., s. 464–465.

¹³ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 280.

¹⁴ *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy*, Dz. U. Nr 90, poz. 557 ze zm., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970900557> [21.09.2017].

Działania w zakresie prawidłowej klasyfikacji skazanego są niezmiernie istotne, ponieważ sprzyjają one zarówno zapewnieniu bezpieczeństwa każdemu, kto będzie odbywał karę pozbawienia wolności, jak również przeciwdziałaniu potencjalnym negatywnym oddziaływaniom jednostek, które są w znacznym stopniu zdemoralizowane¹⁵. Kwestia ta jest szczególnie istotna w przypadku osadzonych z niepełnosprawnością intelektualną, którzy w sytuacji niezapewnienia im prawidłowej ochrony i opieki personelu jednostki penitencjarnej mogą być narażeni na doświadczanie negatywnych zachowań ze strony współwięźniów, wyrażające się między innymi poprzez ich różnorodne wykorzystywanie¹⁶.

Z perspektywy prowadzonych rozważań w sposób szczególnie warto zwrócić uwagę na zagwarantowaną prawnie możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. Forma ta jest przewidziana dla skazanych, wobec których zostało orzeczone jej zastosowanie w wyroku sądu, postanowieniu sądu penitencjarnego lub też na mocy decyzji komisji penitencjarnej¹⁷. Wśród celów odbywania kary pozbawienia wolności w analizowanej kategorii wskazać można „eliminowanie lub co najmniej ograniczanie czynników etiologicznych przestępstw popełnionych przez skazanych odbywających karę w tym systemie¹⁸”.

Nadmienić należy, że zgodnie z art. 96 Kodeksu karnego wykonawczego do odbywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym zaklasyfikowani mogą być skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi (w tym skazani za przestępstwa z art. 197 do 203 Kodeksu karnego, które zostały popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych), a także z upośledzeniem umysłowym, uzależnieni od alkoholu albo innych środków odurzających lub psychotropowych, jak również skazani z niepełnosprawnością fizyczną, którzy wymagają oddziaływania specjalistycznego, w szczególności w zakresie opieki psychologicznej, lekarskiej, rehabilitacyjnej¹⁹. Podczas wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym uwzględnia się przede wszystkim potrzebę zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracanie równowagi psychicznej oraz kształtowanie zdolności współżycia społecznego i przygotowania do samodzielnego życia w odniesieniu do określonego skazanego²⁰.

Podkreślenia wymaga fakt, że oddziały terapeutyczne mają przede wszystkim na celu udzielenie osadzonemu należytej pomocy i wsparcia adekwatnych do indywidualnych potrzeb jednostki, a determinowanych przede wszystkim określonym rodzajem niepełnosprawności. Zaletami tego rodzaju miejsc jest niewątpliwie to, że są one klasyfikowane według określonej specjalizacji (np. oddział terapeutyczny dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeniem umysłowym). Walorem tego rozwiązania jest

---

¹⁵ S. Leleńtal, *Klasyfikacje skazanych i typologia zakładów karnych*, [w:] *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, red. P. Stępnia, Kalisz – Poznań 2014, s. 13.

¹⁶ *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 208.

¹⁷ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 705.

¹⁸ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 326.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

również to, że wiąże się ono z dostosowaniem właściwej pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej do potrzeb danej grupy osadzonych, a także zatrudnianiem odpowiedniej kadry specjalistycznej. Dla osób z niepełnosprawnością intelektualną cenne jest także prowadzenie terapii zajęciowej, ściśle zaplanowany plan dnia, czy też stosowanie programów, których celem głównym jest kształtowanie i rozwój umiejętności poznawczo-społecznych²¹. Co istotne, w przypadku omawianej kategorii osadzonych czas, w którym realizuje się oddziaływania terapeutyczne, nie jest określony, ma bowiem charakter zindywidualizowany, a ponadto jest uzależniony od postępów czynionych przez osadzonego²². Co więcej, w przypadku skazanych z niepełnosprawnością intelektualną do odbywania kary w systemie terapeutycznym nie jest wymagana ich zgoda²³. Dostrzec zatem można, że wskazane odmienne postępowanie wobec skazanych z niepełnosprawnością intelektualną w zakresie kierowania i czasu trwania ich pobytu w systemie terapeutycznym odnieść można do specyfiki dysfunkcji, którymi są oni dotknięci.

Warto podkreślić, że odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym realizowane jest „przede wszystkim na oddziałach o określonej specjalności”²⁴. Dla przedmiotowych rozważań cenną informacją będzie zatem to, jak wiele zakładów karnych na obszarze terytorialnym Rzeczypospolitej Polskiej jest przystosowanych do przyjęcia osoby skazanej, która boryka się z niepełnosprawnością intelektualną i skierowana została do oddziału terapeutycznego. W tabeli numer 1 zaprezentowano jednostki penitencjarne, w których według *Informacji o przeznaczeniu zakładów karnych i aresztów śledczych* wskazany czynnik stanowi dodatkową przesłankę do osadzenia w jednej spośród wymienionych placówek penitencjarnych.

Tabela 1. Jednostki penitencjarne dla osadzonych z niepełnosprawnością intelektualną

Województwo	Zakład karny/ areszt śledczy, w którym przesłanką osadzenia jest niepełnosprawność intelektualna
Dolnośląskie	ZK w Wołowie ZK w Kłodzku ZK w Oleśnicy
Kujawsko-Pomorskie	ZK w Grudziądzu ZK w Potylicach
Lubelskie	ZK w Chełmie
Lubuskie	—
Łódzkie	ZK w Łodzi ZK w Sieradzu

²¹ Ibidem, s. 447.

²² Ibidem, s. 327.

²³ *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2016, s. 464.

²⁴ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy...*, op. cit., s. 706.

Małopolskie	—
Mazowieckie	ZK w Płocku ZK w Siedlcach
Opolskie	ZK w Strzelcach Opolskich
Podkarpackie	ZK w Rzeszowie
Podlaskie	—
Pomorskie	ZK w Sztumie ZK w Czarnem AŚ w Starogardzie Gdańskim (wyznaczone cele)
Śląskie	ZK w Raciborzu ZK w Lublińcu
Świętokrzyskie	AŚ w Kielcach (wyznaczone cele)
Warmińsko-Mazurskie	ZK w Iławie
Wielkopolskie	ZK w Rawiczu ZK we Wronkach
Zachodniopomorskie	ZK w Goleniowie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w *Informacji o przeznaczeniu zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 11 grudnia 2017*, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> [20.12.2017].

Informacje ukazane w tabeli numer 1 pozwalają stwierdzić, że w większości województw Polski występują jednostki penitencjarne, które są przystosowane do potrzeb wynikających z przyjęcia skazanego / tymczasowo aresztowanego z niepełnosprawnością intelektualną. Jednocześnie w czterech ze wskazanych jednostek samorządu terytorialnego takie oddziały w ramach zakładów karnych nie zostały utworzone, choć w jednym z nich znajduje się areszt śledczy uwzględniający wyodrębnienie cel dla osób ze wskazaną dysfunkcją. Należy jednak zauważyć, że na obszarach terytorialnych, na których nie występują placówki wyspecjalizowane w tym zakresie, znajdują się jednostki penitencjarne z oddziałami terapeutycznymi, specjalizujące się w pracy z osadzonymi, którzy potrzebują wsparcia w innych sferach (na przykład uzależnienie od alkoholu, uszkodzenie wzroku lub insulinoterapia)²⁵.

W kontekście prowadzonych rozważań podkreślić należy, że polski prawodawca w art. 96 § 4 KKW jako pierwszy, dominujący sposób odbywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym, wskazał „oddział terapeutyczny o określonej specjalizacji”²⁶. Liczba osadzonych w polskich zakładach karnych, którzy odbywają karę pozbawienia wolności w takiej formie, w każdym roku kształtuje się w sposób odmienny. W tabeli numer 2 ukazano zmiany w liczbie skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeniem umysłowym (w tym z zaburzeniami preferencji seksualnych), którzy zostali

²⁵ *Informacja o przeznaczeniu zakładów karnych...*, op. cit., <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> [20.12.2017].

²⁶ *Kodeks karny wykonawczy...*, op. cit.

zakwalifikowani do oddziałów terapeutycznych i przebywali w tych oddziałach na przestrzeni lat 2008–2016.

Tabela 2. Liczba osadzonych zakwalifikowanych do systemu terapeutycznego, przebywających na oddziałach specjalistycznych

Rok	I kwartał	II kwartał	III kwartał	IV kwartał
2008	1728	1735	1667	1699
2009	1653	1675	1663	1642
2010	1578	1635	1595	1593
2011	1529	1527	1486	1510
2012	1524	1541	1489	1497
2013	1487	1507	1483	1492
2014	1466	1445	1448	1466
2015	1457	1477	1476	1493
2016	1468	1490	1485	1507

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Informacji o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania (2008–2016)*, www.sw.gov.pl [11.12.2017].

Wskazać jednak należy, że w statystykach penitencjarnych wyodrębnia się także grupę osadzonych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi oraz z upośledzeniem umysłowym (w tym z zaburzeniami preferencji seksualnych), która pomimo zakwalifikowania do oddziałów terapeutycznych z różnych względów przebywa poza nimi (tabela 3).

Tabela 3. Liczba osadzonych zakwalifikowanych do systemu terapeutycznego realizowanego na oddziale specjalistycznym, którzy w nim nie przebywają

Rok	I kwartał	II kwartał	III kwartał	IV kwartał
2008	228	246	224	228
2009	231	211	186	191
2010	172	183	171	162
2011	164	171	166	158
2012	154	150	139	151
2013	139	150	191	162
2014	179	182	176	161
2015	156	160	179	155
2016	142	126	140	127

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Informacji o wykonywaniu kary...*, op. cit.

Druga wskazana przez polskiego prawodawcę możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym odnosi się do skazanych, którzy realizują ją poza

oddziałami terapeutycznymi. Jest stosowana w szczególności wobec tych, w których opiniach bądź też orzeczeniach psychologiczno-penitencjarnych ujęto możliwość stosowania oddziaływań specjalistycznych poza oddziałem terapeutycznym²⁷.

Tabela 4. Liczba osadzonych zakwalifikowanych do systemu terapeutycznego realizowanego poza oddziałem specjalistycznym

Rok	I kwartał	II kwartał	III kwartał	IV kwartał
2008	0	0	0	0
2009	0	0	0	0
2010	0	0	0	0
2011	0	1	0	0
2012	0	0	0	0
2013	0	0	0	0
2014	0	0	2	2
2015	2	0	0	0
2016	0	0	0	0

Źródło: ibidem.

Analizując informacje zawarte w tabeli numer 4 można zauważyć, że na przestrzeni dziewięciu ukazanych lat liczba osób, które skorzystały z tej formy odbywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym, była niewielka. Jednocześnie zaprezentowane w tabelach 1–4 dane pozwalają stwierdzić, że we współczesnym polskim systemie penitencjarnym osoby z niepełnosprawnością intelektualną stanowią odrębną kategorię skazanych i osadzonych. Niepodważalna jest zatem konieczność zapewnienia tym jednostkom godnych i adekwatnych warunków funkcjonowania w niewątpliwie trudnej dla nich rzeczywistości penitencjarnej.

Podsumowanie

Reasumując, można stwierdzić, że status penitencjarny osób z niepełnosprawnością intelektualną zmieniał się na przestrzeni lat. Kiedy w roku 1918 powstało polskie więzennictwo, nie dostrzegano, że zarówno sytuacja, jak i potrzeby bytowe każdego osadzonego są zindywidualizowane. Jednakże podczas ewolucji systemu penitencjarnego podejmowano stosowne działania mające na celu odpowiednią klasyfikację skazanych, co tym samym powinno umożliwić nie tylko odbycie wymierzonej zgodnie z obowiązującym prawem kary, lecz także podjęcie odpowiednich działań o charakterze wychowawczo-leczniczym. Warto podkreślić, że funkcjonowanie w warunkach izolacji penitencjarnej to istotna zmiana w życiu każdego człowieka, który jej doświadczył. Należy też nadmienić, że dla osób z niepełno-

²⁷ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy...*, op. cit, s. 442.

sprawnością intelektualną każda modyfikacja dotychczasowych warunków bytowych stanowi ogromne wyzwanie i wiąże się z rozlicznymi trudnościami, począwszy od aklimatyzacji w nowym miejscu, rozłąki z osobami najbliższymi, poznania obcych – nie zawsze życzliwych – osób czy też samodzielnego sprostania choćby czynnościom samoobsługowym. Istotne jest zatem dochowanie wszelkich starań, by osadzeni z niepełnosprawnością intelektualną odbywali karę pozbawienia wolności w systemie adekwatnym do ich indywidualnych potrzeb i możliwości. Ważne jest również, żeby do zakładów karnych nie trafiali ci, których niepełnosprawność nie została dostrzeżona, prawidłowo zdiagnozowana czy też uznana za istotną²⁸. Takie zdarzenia niewątpliwie nie tylko godzą w dobro człowieka dotkniętego dysfunkcją intelektualną, lecz także stanowią realne zagrożenie dla jego zdrowia oraz dalszego, i tak utrudnionego, funkcjonowania społecznego.

Bibliografia

- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2003.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Gordon M., *Postępowanie ze skazanymi niepełnoprawnymi psychicznie*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI. I Polski Kongres Penitencjarny zorganizowany przy współpracy Wydziału Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości Karnej Organizacji Narodów Zjednoczonych*, red. B. Hołyst, S. Redo, Warszawa 1996.
- Informacja o przeznaczeniu zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 11 grudnia 2017*, www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as [21.12.2017].
- Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania (2008–2016)*, www.sw.gov.pl [11.12.2017].
- Kalaman M., Kalaman M., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób niepełnosprawnych psychicznie i fizycznie w polskim więziennictwie w przeszłości i obecnie*, „Zeszyty Pedagogiczno-Medyczne 2012, t.18.
- Kijak R.J., *Niepełnosprawność intelektualna. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa 2013.
- Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2016.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Lelental S., *Klasyfikacje skazanych i typologia zakładów karnych*, [w:] *Blaski i cienie współczesnej przestrzeni penitencjarnej. Człowiek a system*, red. P. Stępniaik, Kalisz – Poznań 2014.
- Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniach sądowych i przed innymi organami*, red. M. Zima-Parjaszewska, Warszawa 2015.

---

²⁸ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Niepełnosprawni intelektualnie...*, op. cit.

- Pawlak K., *Więzienia dla niepełnosprawnych fizycznie i psychicznie w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, red. B. Skafiriak, Kraków 2007.
- Pomiankiewicz J., *Dzieje więzienia w Chełmie*, Chełm 2011.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Warszawa 2016.
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *Niepełnosprawni intelektualnie lub psychicznie w jednostkach penitencjarnych. Problem systemowy*, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Konferencja%20prasowa%20RPO%202%20marca%202016%20-%20informacje%20dodatkowe.pdf> [21.09.2017].

Sandra Malinowska

Wybrane aspekty odbywania kary pozbawienia wolności przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną

W przedstawionym artykule ukazano wybrane aspekty sytuacji penitencjarnej osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce. Rozważania uwzględniają rys historyczny, dotyczący ewolucji nie tylko systemu więziennictwa w tym zakresie, lecz także podejścia do osadzonych z tego rodzaju dysfunkcją. Ponadto omówione zostały kwestie związane z odbywaniem kary pozbawienia wolności przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną w systemie terapeutycznym, uzupełnione danymi statystycznymi, które ukazują liczbę osadzonych w tym trybie w latach 2008–2016.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność intelektualna, więziennictwo, system terapeutyczny.

Selected aspects of the penitentiary situation of persons with intellectual disabilities

The article presents selected aspects of the penitentiary situation of persons with intellectual disabilities in Poland. The considerations take into account the historical outline of the evolution of the prison system in this respect and the approach to prisoners with this kind of dysfunction. In addition, issues related to the imprisonment of persons with intellectual disability in the therapeutic system were also discussed, which were supplemented with statistical data showing the number of intellectually disabled prisoners in 2008–2016.

Keywords: intellectual disability, prison system, therapeutic system.

